

Ђина П. ГЛАВЧИЋ КОСТИЋ*

ИЗВЕШТАЈ СА ПРВЕ МЕЂУНАРОДНЕ СТУДЕНТСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ „IUSTORIA 2020: ЗАКОНИЦИ И ЖЕНЕ”

Прва међународна студентска конференција „Јусторија” (*Iustoria*), у организацији катедре за правну историју Правног факултета Универзитета у Београду, одржана је онлајн од 14–16. октобра 2020. године, на тему „Законици и жене”.

Spiritus movens Јусторије била је жеља да се пружи простор домаћим и страним студентима да искажу своје интересовање и љубав према правној историји, а тиме отпочне и лепа традиција годишњих сусрета. Учесници конференције добијају прилику да своје радове објаве у нашем новооснованом часопису „Весник правне историје”, чиме се идеја у потпуности заокружује.

Премда је планирано да се Јусторија одржи у марту, на годишњицу доношења Српског грађанског законика из 1844, противно вољи организатора, а у складу с епидемиолошком ситуацијом, конференција је прво одложена за октобар, а затим и смештена у онлајн формат, преко *Cisco Webex* платформе.

Поздравним обраћањем конференцију су свечано отворили проф. др Зоран Мирковић, декан Правног факултета Универзитета у Београду, проф. др Милена Полојац, шефица катедре за правну историју и професорка Римског права, и проф. др Драгица Вујадиновић, професорка Родног права и Политичких и правних теорија.

У три дана, колико званично траје конференција, и осам сесија на енглеском и српском језику, тридесет и пет учесника из целог света и свих нивоа студија, излагало је свој одговор на задату тему,

---

* Студенткиња основних студија Правног факултета Универзитета у Београду

покривајући период од антике до модерног доба, распростирући се од истока до запада. Први дан конференције био је посвећен антици и положају жена на Средњем и Далеком истоку, али и у древном Риму и Грчкој; другог дана је фокус био управљен на положај жене у средњем веку и модерном добу – цела једна сесија је била посвећена законима Централне и Источне Европе, док је трећи дан потпуно обухватио положај жене у грађанском и јавном праву модерног доба, али и у економији.

Такође, сва три дана започета су пленарним предавањима на енглеском језику: прво уводно предавање одржала је проф. др Елизабет Холцлајтнер (*Elisabeth Holzleithner*) са Правног факултета Универзитета у Бечу, на тему „Женска права као људска права – историјски корени и данашњи изазови”. Другог дана, учесницима се обратио проф. др Сима Аврамовић на тему „Може ли ћерка да продужи своју породицу?“, а трећег дана проф. др Марион Ревекамп (*Marion Röwekamp*), Хумболтов професор на Мексичком колеџу држала је предавање под називом „Законици и заједнице женског протеста у европској историји, од 1794. до 1970-их”.

Сиже појединачних излагања учесника Јусторије, по редоследу у програму, можете да прочитате у наставку.

ПРВО ПЛЕНАРНО ПРЕДАВАЊЕ

проф. др Елизабет Холцлајтнер (*Elisabeth Holzleithner*),
Правни факултет Универзитета у Бечу

„Women’s Rights as Human Rights – Historical Roots and
Current Challenges”

„Женска права као људска права – историјски корени и
данашњи изазови”

Кроз густу унутрашњу структуру предавања, професорка Холцлајтнер приповеда историју женских права као историју људских, а не специјалних права, кроз све фазе и струје унутар феминизма – као заокружену историју. Од самих почетака, Францускиње Кристине Пизан (*Christine de Pizan*), „прве жене која је подигла перо у одбрану свог пола”, преко преписке Адамсових и „деспотизма подсукње”, до црначких феминисткиња Соџорнер Трут (*Sojourner Truth*), па и Хелви Сипилије (*Helvi Sipilä*), Елеоноре Рузвелт (*Eleanor Roosevelt*) и Ханзе Мехта (*Hansa Mehta*), пратимо интернационализацију женских права до њиховог уласка у стални темат Уједињених нација и проши-

рења агенде женских покрета са права гласа чак на опорезивање богатих, до увођења инклузивног језика у декларације и феминистичке критике феминизма.

Као да прате заповест из Повеље о правима (*Bill of Rights*) да човек има неотуђиво инхерентно право потраге за срећом, дат кроз неодређени појам *man/men* (који се може односити на човека уопште), храбре хероине феминизма иду линијом против стереотипа о жени расправљајући се с религијом (како проф. Елизабет тврди – не против религије, јер је она сама испрва призивана у корист женских права: „Христ није био женско”, „А одакле Христ долази? Од Бога и жене! Човек ништа нема с њим!”), чак јавно коментаришући декларације у којима су изостављене, по цену обезглављења (попут Олампа де Гуж) (*Olympe de Gouges*). Значај женског приступа људским правима Холцлајнтер истиче кроз феминистичку критику која указује на то да правни акти уопштено садрже повреде права које типично доживљавају мушкарци, а занемарују повреде које типично доживљавају жене.

Анализу свог грађанског положаја, речима проф. Елизабет, феминисткиње су ослањале на поређење с положајем мушкарца: док је мушкарцу приватна сфера „уточиште”, место где се сакупља снага за јавни живот, жени је приватна сфера опасно место, „интимни терор”. Оне, стога, покушавају да добију борбу за посебно женско право гласа и утичу на креирање јавних политика; од „прислушкивања иза завесе” у својству особља на конференцијама, преко успеха да се појам пола унесе у Универзалну декларацију људских права, па до доношења конвенције с великим бројем држава потписница, женске „Магна карте”: Конвенције о уклањању свих облика дискриминације над женама из 1979.

Упркос проблемима и расколима унутар феминизма – нпр. тензија између „белих западних феминисткиња” које, наводно, само обезбеђују свој напредак кроз феминизам, искључујући Афроамериканке и жене трећег света као примере женске жртве, па и тога што извесне западне државе инструментализују женску борбу како би легитимизовале војне интервенције, Холцлајнтер сугерише да се феминизам добро носи и са модерним изазовима кроз друштвено деконструисање сложеног појма рода, и уздизање женских права изнад наизглед егзотичних културних пракси, а заправо културизације насиља над женама, паролем „Без културног и религијског „смоквиног листа” за повреде женских права!”, али и предочава на самом крају задатке с којима ће се феминизам зарад свог усавршавања у будућности морати да суочи.

I сесија: Положај жене на Блиском и Далеком Истоку (енглеска сесија)

1.1. The Possible Existence of Matriarchy in Egypt in the Days of Herodotus and its Potential Roots in the Culture of the New Kingdom

Први излагач, Игор Петковић са Правног факултета Универзитета у Сарајеву преиспитује могуће постојање матријархата у Египту у Херодотово време и његове потенцијалне корене у култури Новог краљевства, на основу чувеног извода из *Историје* Херодота, „оснивача египатских студија о роду”. „Египћани, у сагласју са својом климом (...) и реком – која показује природу другачију у односу на све друге, успоставили су међу собом (...) обичаје супротне другим мушкарцима (...) јер се међу њима жене чешће виђају на тржницама и воде посао, док они остају код куће и ткају”.

Остављајући климу и рељеф као факторе по страни, Петковић корене матријархата тражи у оскудним изворима приватног права; из рукописа изводи најчешће колоквијалне термине за жену (*hemet*) и мушкарца (*hem*) – тј. *female/male* – и брак: *ken* (имати фактички чин љубави, пољубити се), па из њих закључује да браку у Египту није био потребан правни оквир. Уместо новца коришћена је високо ликвидна роба (најчешће жито) која се није акумулирала јер је кварљива, па је врло извесно да се живело „од бербе до бербе, попут Нила”. Са остраке ДМ764 изводи правило да у случају разлаза, свако од супружника има право на трећину заједничке имовине – трећа је остављена за децу. Аутор исказује сумњу у то да је женин положај побољшан добијањем трећине имовине која није у акумулираном новцу, и додаје да је Херодот вероватно желео да направи атрактивну поенту, те да је обишао само Север, конгломерат култура и трговине, другачији од конзервативног Југа. Ограђује се да цивилизација стара 4000 година није само један историјски моменат и да, будући да су модерна женска права процветала у последњих 50 година, не види зашто то не би био случај и у Египту у размаку од више векова јер „историјски одговори увек имају више угла посматрања”.

1.2. Position of Women as Mothers, Daughters and Widows in Hammurabi's Code

Студенткиња Правног факултета Универзитета у Београду, Даница Карамарковић, бавила се анализом положаја жене као мајке, ћерке и удовице у Хамурабијевом закону. Ауторка испитује све

болне тачке правног положаја жене у Вавилону кроз куриозитетне институте на страни мушкарца у брачном и породичном животу: давање жене уместо себе у дужничко ропство, право на превару (могао је да превари жену с конкубином у сваком тренутку, док су жена и њен љубавник везивани бацани у воду, а алтернативно ју је опроштај прељубе водио у ропство), право да протера жену без образложења (*repudium*), и др. Њена процесна способност је захваљујући могућности сведочења била делимична.

Карамарковићева уочава усмереност законика на прокреацију, и нескривену захвалност мајци која подигне децу – одатле неплодност газдарице води у такмичење с робињом у обезбеђењу потомства (брак с робињом је био дозвољен). Ако муж занемарује жену или нађе другу у време њене болести, његово понашање постаје основ за развод брака, и ту је законик такође дубоко наклоњен жени; међутим, да би захтевала развод, морала је да важи за паметну и беспрекорну. Терка посвећена богу Шамашу или Мардуку, „посвећеница” предата у храм, је, упркос бављењу сакралном проституцијом, сматрана моралним бићем (за разлику од крчмарице), и једина је имала способност наслеђивања – могла је и да прими мираз и посвети га храму. За улазак у крчму, посвећенице су кажњаване спаљивањем. Ауторка обећава и елаборацију клинописних зборника који претходе Хамурабијевом законнику, ради поређења.

1.3. Levirate Marriage throughout the Ages

Трећи излагач, Јан Транжик (*Jan Tranžik*), са Правног факултета Масариковог универзитета говори о левиратском браку кроз векове – унији удовице и брата преминулог мужа, тј. девера (лат. *levir* – *dever*), на примерима древног Израела и Ливоније (простор данашње Естоније и Летоније). Сврхе левирата су у прошлости биле многе, па их аутор набраја: ако мушкарац премине пре него што обезбеди потомство, деца из левирата у неким културама постају „деца упокојеног”, удовица често остаје без имовине, па је потребно да неко „обезбеди њено благостање” – у супротном јој прети просјачење или проституција; затим, у древним јеврејским заједницама левиратом се спречавало прљање породичног имена, имовина се задржавала у мужевљевој породици и др. Овај институт се, такође, помиње у Библији, у Деутерономији, а могао је да се избегне ритуалом „халице” (*khalitsa*), ако је, рецимо, брат супруга ожењен. Транжик описује да је жена је морала да скине сандалу с ноге девера који је одбио левират и удари га њом по лицу уз речи: „Овај човек не гради кућу свог брата!”, тиме га понижавајући.

Паганска друштва Ливоније – која су такође упражњавала левират – христијанизује Тевтонски витешки ред, а, пошто је за римске католике било недопустиво да имају левиратски брак, папа Иноћентије III (*Innocentius III*) издаје *Bula ecclesia* и дозвољава без образложења само свеже конвертованим Ливонцима да ожене удовице своје мртве браће. На истим просторима постојао је и ратни обичај да победничко племе киднапује све жене које пронађе управо не би ли се онемогућио левират. Појашњава да левиратски брак још није сасвим мртав, те да је најчешћи у неким курдским и јеврејским конзервативним заједницама, и у Африци, мада га сузбија пандемија ХИВ-а.

1.4. Women and their Legal Position in India during the Classical Hindu Law Period

Презентацију о женама и њиховом правном положају у Индији током класичног периода хинду права (500. п.н.е. – 772. године), аутор Сима Живуловић, са Правног факултета Универзитета у Београду, започиње симболично сликом женског божанства – Дурге, богиње космичке правде. У току излагања вођени смо обиљем улога које су жене у Индији заузиле: од видовњакиња и мудраца, преко *devadasi* ритуалних плесачица и куртизана, театар-уметница, аскета и будистичких сестара које су саме управљале храмовима, до краљевих саветница и самосталних владарки-ратница. Аутор извлачи сва уско специфична, чак егзотична правна решења из фресколиких извора хинду права од ригидног и строгог Мануовог законика са системом касти који забрањује извођење ритуала женама и ограничава њихова религиозна права, до Камасутре по којој су супружници у могућности да накратко замене улоге у сексуалном животу. Тако је „кандела, девојка која крвари, тежак грех за очеву кућу” (треба да се уда). У случају импотенције мужа, по ритуалу *nyogi* он бира мушкараца (*devaru*) који ће да обезбеди мушко потомство његовој жени и осигура му бесмртност (*upanishad*), или то чини његов млађи брат.

У милосрдном, будистичком периоду, наводи Живуловић, куртизане су могле да поврате своје достојанство ако се одрекну материјалних добара, а брачна прељуба се опраштала женама одласком на ходочашће или постом. Казна егзила иде ономе ко за себе спреми абортивну медицину. Ако је без директних мушких наследника, декујус изговара „Моја ћерка је мој син!” и поставља кћер за *aruiiki*, једину наследницу. Када нестанак мужа траје од 8–10 година, „удовица” може да се преуда или усвоји богатог сина, а у супротном може да учини *sati* – да буде жива спаљена, и тиме, према Мануовом закону, одмах буде прихваћена у рај. Гестом верности сматра се када мушки краљевски чувар изврши сати на сахрани своје краљице.

II сесија: Положај жене у старој Грчкој и Риму (енглеска сесија)

2.1. Rights and Duties of Women in Roman Law of Succession – Analysis of D.5.2.28.

Уз целокупни осврт на права и обавезе жена у римском наследном праву, Дита Чолакова (*Dita Čoláková*), са Правног факултета Масариковог универзитета, анализира фрагмент из Дигеста (D.5.2.28.) који садржи случај неправичног тестаментa из класичног периода римског права, упућен самом императору на решавање. Чолакова путује од рађања тестаменталне способности жене на заласку републике, кроз раскидање везе с агнатском породицом уз помоћ института фидуцијарне коемпције (фиктивне продаје жене након које постаје слободна и *sui iuris*), до напуштања тог института и потпуног окретања когнатским сродницима, те преторовој трећој класи наслеђивања у класичном периоду.

Мајка оставља последњу вољу и одређује наследнике, али изоставља сина у заблуди да је мртав. Син мимоилази *querella inofficiosi testamenti*, која захтева доказивање неурачунљивости мајке у време састављања тестаментa, како не би покварио сећање на њу, те се обраћа приватним захтевом императору. Наследство добија исцела на основу чистог когнатског сродства и претпоставке да би мајка управо то учинила да је знала да јој је син жив. Како би права воља тестатора била испуњена у највећој могућој мери, син бива у обавези да испуни и додатне мајчине тестаменталне жеље – манумисије и легате. Поред тога што доказује да постоји обавеза укључивања деце у тестамент, случај је значајан за историју наследног права, ауторка тврди, као редак изузетак у коме побуде иза тестаментa имају правни значај.

2.2. Legal Position of Concubines in Attic Law

О правном положају конкубина у античком праву, и конкубинату (*palakkai*) као дугорочном партнерству између мушкарца и жене из редова хетера, куртизана или проститутки из које је могао изнићи потомак, говорила је Ивана Вркатић са Правног факултета Универзитета у Београду. Будући егзотичне, образоване, често страног (персијског) порекла, и с посве другачијим начином живота од атинских жена, конкубине су биле веома атрактивне атинским мушкарцима; веза са њима је започињала неформалном кохабитацијом, а за собом није остављала финансијску обавезу враћања мираза и поспешивала је вероватноћу добијања (законитог) потомка, што је била неприкосновена дужност сваког Атињанина.

Ауторка кроз рад покрива све значајне моменте по положај конкубине и њене деце с Атињанима: од Периклових закона где се статус законитог, подједнако поштованог детета, добијао пуким признањем (а у супротном се, без наследних права и статуса грађанства, приближавао метроцима), преко Драконовог „законитог убиства” где се могао лишити живота свако ко буде ухваћен *in flagranti* у сексуалном чину с женом под заштитом кириоса, па и конкубином (где се она изједначава с брачном партнерком!), до периода крајем 5. века п.н.е, када кривична заштита конкубина бледи и њихов положај постепено клизи до обесправљених проститутки. Као показатељ крајњег историјског одредишта конкубината, ауторка цитира чувену Демостенову утешну поруку женама Атине: „Љубавнице или хетере можемо држати зарад ужитка, конкубине за дневну бригу о нашој личности, а жене – да нам доносе закониту децу и буду судбоносне чуварке наших дома”.

2.3. Legal Standing of Women in Ancient Athens

Такође студент Правног факултета Универзитета у Београду, Ђорђе Тимотијевић, кроз призмину грчке драме као огледала прошлости осликава правни положај жена у античкој Атини. Све до Периклових закона, Атињанка није била пуноправни грађанин. Образована код куће, у јавном животу – сазвежђу оикоса – учествовала је само кроз религију, а политика јој је, као робовима и странцима, остала недоступна. Уобичајена старост за удају силазила је до 14 година, а мушкарци су могли да се жене само атинским женама, у супротном се брак раскидао.

Насупрот повољном таласању положаја жене у законима грчке Антике, главна замерка, аутор додаје, остаје непоштовање женских осећања и жеља; подсећа да бракови нису били засновани на љубави, већ на процени добрих односа. Прељуба се у Солоновом „социјалном законодавству” кажњавала ублажено (новчаном компензацијом!), међутим, од жене-прељубнице мушкарац је морао да се разведе под претњом обесправљености, а њој је сваки потоњи улазак у јавни храм забрањен. Жена која се бави хонорарном проституцијом себе ставља ван заштите оикоса, а привлачне робиње, неговане за проституцију, и веома скупе, могле су чак да уживају извесне привилегије у конкубинату с господаром. У својим утопијским државама, Платон и Аристотел контрацепцију и абортус виде као пожељне за демографску контролу, Тимотијевић тврди, али каснија Хипократова заклетва заузима став обране живота, и гаси последње прибежиште зачећу ван брака неударним женама и проституткама. Удовиштво је жене без мушких сродника често бацало у тежак рад (најчешће у здравстве-

ном сектору, мануфактури, ситној трговини, и сл.) не би ли одржале своју породицу.

III сесија: Положај жене у старој Грчкој и Месопотамији (српска сесија)

3.1. Положај жене античке Грчке у брачном и породичном праву

Исидора Фирст (*Isidora Fürst*) са Правног факултета Универзитета у Београду, упоређујући три водећа грчка полиса, приказује положај жене античке Грчке у брачном и породичном праву, од потпуне обесправљености до делимичне равноправности, и испитује колико је тачан мит о повољном животу жене у Спарти, односно неповољном у Атини. Различити концепти породица, наводи, настали су под утицајем различитих фактора – дорског колективистичког духа, атинске демократије, схватања друштвене хармоније и сл. Тако у Атини муж и жена равноправно обављају кућне послове и одлучују о васпитању детета – на уштрб слободе, она је материјално ситуирана, и ауторитативна тек као „господарица куће”; Спартанка васпитава дете до седме године, када се оно шаље у агеле где се даље, с другом децом, обучава за ратника; жена у Гортини, као и у Спарти, има пословну и процесну способност.

Гортињанка и Атињанка живе у друштву строгог полног морала, имају дужност верности, јер прељуба отвара питање очинства (а тиме и наслеђа и грађанског статуса), док Спартанка има пуну полную слободу – може да тражи од супруга одобрење за однос с другим мушкарцем. Како су Атињани веровали да „љубав долази тек после неког времена”, брак је склапан уговором кириоса и младожење, свечаном куповином младе (*engye*); муж је могао једнострано да раскине брак (*repudium*), али је занимљиво то, ауторка додаје, да је Атињанки било дозвољено да захтева развод од архонта. Развод је у Спарти био обавезан ако пар нема потомке. Иако је у поређењу с вредностима савременог друштва женино биће у древној Грчкој потлачено, у поређењу с нормама робовласничког и патријархалног система, поједине одредбе се могу сматрати просвећеним. Пред древном Хеладом се увек мора устукнути с поштовањем и сентиментом, закључује ауторка.

3.2. Ћерка наследница у Гортинском законику

Катарина Чекић, студенткиња Правног факултета Универзитета у Београду говорила је о ћерки наследници у Гортинском законику, најстаријој сачуваној кодификацији у Европи, пореклом с централног

Крита. Ратови, који са собом повлаче висок морталитет мушке популације, често су гасили грчке породице. Како би се утолила снажна религијска потреба настављања породичног култа, настао је институт патроикоса (*patroikos*) – „оне која брине о очевини”; кћер која нема оца, ни брата од истог оца, удајом за најближег очевог сродника, рађа сина који ће очувати имовину у оквиру породице и бити сматран сином свога деде. Будући да је то свегрчки институт који кроз Атину, Гортину и Спарту показује три узастопне етапе у развоју, ауторка се посвећује специфичностима Гортинског модалитета епиклере.

Тако епиклера у Гортини има ограничену брачну слободу: од наследног дела имовине може да исплати новчану надокнаду рођаку за кога не жели да се уда. Како би се избегле велике разлике у годинама између супружника, стриц – епибалонт – могао је да одбије женидбу. Законик је прописао средње флексибилан редослед рођака, и решио сва спорна питања, као што је случај више епиклера, или непостојање очевих рођака. Стога, Чекић прави осврт на полемику водећих истраживача гортинског права – Гагарина (*Michael Gagarin*), Жернеа (*Louis Gernet*), Вилетса (*Ronald F. Willetts*), Аврамовића, поводом тумачења који рођаци стоје иза термина кадестаи (*kadestai*) и епибалонти (*epiballontes*); ујаци, шири рођаци из женидбених веза или нешто треће. Део излагања ауторка посвећује и имовинско правним овлашћењима: ћерка-наследница је имала право располагања очевом имовином – али само у случају залоге или продаје ради отплаћивања очевих дуговања.

3.3. Положај жене у Асирском законуку

Богдан Стојановић са Правног факултета Универзитета у Београду, према програму такође учесник треће сесије, био је спречен да излаже свој рад на тему „Положај жене у Асирском законуку“.

ДРУГО ПЛЕНАРНО ПРЕДАВАЊЕ

проф. др Сима Аврамовић,
Правни факултет Универзитета у Београду

„Can a Daughter Prolong Her Family?”

„Може ли ћерка да продужи своју породицу?”

Шта се налази иза потребе човека да има сина, како он то „продужава породицу у вечност”, и каквим акробацијама су прибегавале цивилизације од Јапана, преко Индије, до Француске како би надоместиле недостатак сина, с посебним освртом на грчке полисе, гово-

рио је проф. др Сима Аврамовић с Правног факултета Универзитета у Београду у предавању под називом: „Може ли ћерка да продужи своју породицу?”

За разлику од ћерке „која је крај своје породице” (рано римско право), син води рачуна о сахрањивању и гробовима, чува друштвену позицију породице, и, што је најважније, преузима породичну религију, култ предака (проф. то упоређује с обичајем у домаћем амбијенту – крсну славу увек настављају синови), итд. Поједине цивилизације су, још око 5. века пре Христа, недостатак сина надоместиле институтом тзв. ћерке-наследнице. Будући да се јавља у сва три грчка полиса, у Атини (сачувано преко судских беседа) епиклера, „она која одлази с клеросом/породичним иметком”, у Спарти (преко дескриптивних извора) и Гортини етимолошки везано за појам оца *pater* – патрухос, патроикос, „она која брине о очевом дому”, овај институт једини омогућава да се говори о јединству грчког права у прошлости. Дужност епиклере је да обезбеди мушког потомка који ће се сматрати сином свог деде, а не биолошког оца, тиме што ће је удати за најближег рођака, најчешће стрица (епибалонта, у Атини). Њен положај био је најтежи у Атини – редослед рођака за удају је био предвиђен, а тек ако стриц због старости није могао да одговори на потребе друштва, смела је да се разведе и уда за млађег рођака, није имала никаква имовинска права; у Гортини је отац углавном бирао младожењу својој ћерки-наследници, те није била у обавези да се разведе ако је већ удата и има мушко дете; Спартанка је имала најшири избор по питању удаје и најшира имовинска права – била је истинска власница очеве имовине.

У опсежној опсервацији свегрчког института епиклере, професор упућује на то да је ова појава присутна и у другим цивилизацијама – али не тако рано. Из Гортинског законика са острва Крит, који је, како наводи, први сачувани законик европске културе, у 12 колумни са по 50 линија, писаних стилем бустрофедон (ето куриозитета), у коме писање мења смер „као бик када ради на пољу“, сазнаје се подоста о овом институту, иако је покривено тек 9% проблема из норми. Као нарочиту занимљивост, Аврамовић додаје паралелу из хинду права патрика путра (*patrica putra*) из 1. века п.н.е, тј. Мануовог законика – појаву налик епиклери у коју се укључује и извесни систем четири генерације.

Предавање професор окончава сетним примером домаће праксе ћерке-наследнице. У понеким деловима Црне Горе и Албаније, постојао је, наводи, институт вирцине или девице (или тур. тобе-

лије/тобе, „која даје заклетву”, благарице „која води рачуна о благу”, остајнице „која остаје у породици”), девојке која је од самог рођења означена да настави породицу без синова, не би ли од породице одбила лошу срећу – увијали би је у појасеве да спрече раст груди, играла би се мушких игара, била научена да користи оружје, седи с мушкарцима, иде у рат... Многе од вирцина су губиле циклус, као и сва обележја жене; неке су чак добиле право гласа и одлучивале на различитим скупинама, попут правих мушкараца. За разлику од епиклерата, вирцине се нису удавале, и њихова жртва продужавала је породицу само за једну генерацију.

IV сесија: Законици централне и источне Европе (енглеска сесија)

4.1. Legal Status of a Woman in Russia from XI–XV Century

Лариса Владимировна Александрова, са Правног факултета Самарског државног истраживачког универзитета Корољов, износи преглед правног статуса жене у Русији у периоду од XI до XV века, за који, тврди, постоји богата историографска грађа. Упоредном анализом световних (Руска правда, Повеља принца Јарослава, статути цркава, међународни уговори) и црквених правних извора (канонски одговори црквених архијереја и сл.), ауторка закључује да је жена била безначајна фигура у односу на мушкарца, осим као удовица, када јој се правна способност нивелисала с мушком (имала је и право доживотног боравка на поседу свог мужа чак и уз неслагање деце). Због ужасавајуће јаког друштвеног раслојавања, кривична одговорност зависи од припадности одређеном ступњу друштвене лествице (који жена „наслеђује” од оца или супруга).

Продор хришћанства у Русију знатно издиге женин положај: бесомучно се бори с остацима паганизма који понижавају жену (као што су примитивни облици венчања, полигамија, отмица, спаљивање девојке), али је ставља под сенку мушкарца и диригује да му се повинује (расту менструални и порођајни табуи – забрањује се улазак у храм и сл.). Брак се заснива на сагласности, па су уговорне способности жене јаче с миразом, а главни бракоразводни разлог постаје прељуба. Мушкарац је прељубник ако има децу с „конкубином” (и кажњава се новчано и „годином покајања”), а жена ако ли само ступи у контакт с вањским мушкарцем. Ауторка закључује да су извесна питања око положаја жене далеко од разрешења и захтевају даљу дискусију.

4.2. The Role of Women in Codifications of the Lands of the Bohemian Crown

Са Правног факултета Масариковог универзитета, Вероника Ондрашкова (*Veronika Ondrášková*), кроз интригантни пример из судске праксе Земаљског суда, разматра улогу жене у кодификацијама Земаља чешке круне у XVII веку. Иако кодификације раног модерног доба на територији данашње Чешке нису нарочито „причљиве” поводом жена, одредбе о наслеђивању у случају смрти свих мушких сродника и губљењу права на мираз, врло су уочљиве и јасне. Тако су, нимало имплицитно, у одредбу 515. Владислављеве ординансе, учитана висока очекивања од жене у смислу предбрачне чедности: „ако се жена обећа било коме без пристанка свог оца, или није девица, и то се докаже – губи свако право на наслеђе и мираз, без обзира на порекло”.

Млада племкиња, Катарина Елизабет фон Шмириц (*Catherine Elisabeth von Schmiriz*), најмлађа од четворо деце (од којих је један брат био дементан и није имао право на наследноправни захтев), врло непривлачна – дугог носа, шепајућег хода, несразмерно дугачке главе, тражила је у 18. години, због изостајања просаца, мушко друштво изван свог сталежа, и утеху нашла код дворског ковача, Џорџа Вагнера (*Georg Wagner*). Како је афера раскринкана, држана је у кућном затвору, и цео случај би био дискретно заташкан у кругу породице, да, смрћу родитеља и брата, Елизабет није постала пожељни носилац најтежег наследноправног захтева. Сестра Маргарет, након Елизабетине удаје, случај износи пред суд, не би ли јој „скинула титуле” и одузела замкове, те ковач, у доказном поступку, на саслушању, до детаља описује „вишестрано кршење члана 515”. Елизабет губи случај због јасне намере земаљског закона, и Ондрашкова описује бизаран несрећни случај на који је скончала, а који је пронашао пут до чешког фолклора. За крај додаје да је, рецимо, у Моравији отац могао девојци споразумно или писаним документом да опрости губљење чедности.

4.3. History and Development of Women’s Rights in the XIX Century in Europe on the Example of the Serbian Civil Code of 1844 as one of Advanced Legislations

Дмитриј Долгих (*Дмитрий Долгих*), са Правног факултета Руског државног Универзитета правосуђа, за предмет свог истраживања одабрао је историју и развој права жена у XIX веку у Европи на примеру Српског грађанског законика из 1844. као једне од напредних

кодификација. Иако мала и неразвијена, Србија је, аутор тврди, кодификацију спровела пре већег броја развијених земаља, као и све земље на римско-византијској традицији, фасциниране идејом позитивног права. Како научници СГЗ (Српски грађански законик) углавном третирају као унапређену верзију АГЗ-а (Аустријског грађанског законика), а његовог централног ствараоца, Јована Хаџића, као врсног кописту, Долгих додаје да се СГЗ издваја од оригинала по томе што даје предност помоћном извору права – обичајима.

У жељи да се кодификацијом испрате правни трендови и модернизује правни систем, да се утре пут развоју финансија и трговине, СГЗ савршено балансира с традицијом, уткавши обичаје у породично и наследно право. У писму Милошу из 1837, излаже аутор, Хаџић обећава да ће обичајно право бити у основи кодификације. Женској деци се ускраћује право наслеђивања, у корист мушке, што ће бити главни позив за ревизију кодификације. Хаџић ће, апсурдно, истовремено бити критикован за скрнављење обичајног права, али и за уношење истог у законик. Највећа замерка остаје разрешење и колапс задруге, специфичног облика патријархалне породице. Аутор закључује да се феудализму у Србији, много пре других европских земаља, изгубио траг увођењем приватне својине и додаје као куриозитет да је СГЗ, у неком облику, успео да се задржи у позитивном праву Србије до данас.

4.4. The Long Way to the Custody of the Mother of Her Children in the Austrian Civil Law

О дугом путу ка старатељству мајке над својом децом у аустријском грађанском праву говорила је Сара Штуценштајн (*Sarah Stutzenstein*), студенткиња Правног факултета Универзитета у Бечу. „Коме је потребан старатељ? – Малолетницима које није збринуо отац”. Потребу за старатељем законитој деци будиле су изузетне ситуације, када је отац преминуо/одсутан је/ментално болестан/грубо занемарује своје дужности; док је код незаконите деце старатељ био неминовност. Пошто се на старатељство гледало као на јавну функцију, која захтева интелектуалне и менталне способности (ту искључујући болесна, осуђивана лица, жену!), сваког старатеља је постављао суд, и он је добијао право на годишњу компензацију. Жена је у два изузетка могла да има старатељство над дететом: као удата мајка или бака по оцу, ако отац није одредио другачије и деда по оцу није био доступан; „велика љубав тих жена према детету је надопуњавала недостатак интелектуалних способности”. Упркос томе, захтевало се постављање ко-старатеља који ће жену надгледати и контролисати.

Због „широко распрострањене трагедије да невенчане мајке немају моралне квалитете”, неудате жене нису имале никакав приступ старатељству свог рођеног детета.

Штуценштајн градацијски осликава пут захтева женских буржоаских покрета за укидање дискриминације на пољу старатељства (захтев за замену очевог ауторитета родитељским, за самосталним старатељством неудате мајке над рођеним дететом...) и њихову кулминацију услед почетка Првог светског рата 1914. године и оскудице мушкарцима, која је тек за нијансу олакшала продор жена у затворен круг старатеља.

4.5. Maternal and Paternal Power in the Interwar Czechoslovak Civil Code Proposals

О периоду рађања Чехословачке републике на згаришту Аустро-угарске монархије, а на тему мајчинске и очинске власти у међуратним предлозима за Чехословачки грађански законик, говори, са Правног факултета Масариковог универзитета, Штепан Бурда (*Štěpán Burda*). Као мултиетничка земља с два паралелна правна система, једним који је реципирао АГЗ (Бохемија, Моравија, Шлезивија), и другим који прати систем мађарског права (Карпатска Рутенија и Словачка), Чехословачка добија задатак да успостави правну хармонију и створи свој нови грађански законик. Како због Минхенске кризе и бројних контроверзи у породичном праву предлог законика никад није прошао, аутор тај правни документ користи како би демонстрирао тренд ублажавања разлика између оца и мајке, промену структуре очинске моћи, јачање концепта мајчинске моћи – додајући да су промене више еволуционе, него револуционарне.

Тако положај мајке као старатеља свог детета у предлозима из 1924, 1931, 1937. расте: испрва је само „пожељнија од деде у низу могућих старатеља”, потом отац губи право да је тестаментално искључи као старатеља, и финално „пре било коме другом, мајкама припада старатељство”, ако су „компетентне”. Мајка има безусловно право да захтева учешће у гајењу детета, а куриозитет је резон законодавца да, будући да жени већ не треба сагласност супруга за обављање функције судије или парламентарног посланика, она није потребна ни за „вањско” старатељство (најчешће над нећацима и другом сирочади). Нацрти чехословачког грађанског законика послужили су као инспирација за садашњи Чешки грађански законик, аутор закључује.

4.6. Trapped in a Dead End: About Women Who Chose Terror as a Form of Improvement of the State-Legal System of the Russian Empire in the Late XIX – Early XX Century

Са Факултета за полицијску обуку истражних органа Санктпетербуршког универзитета Министарства унутрашњих послова Русије, говорио је Вјачеслав Владимирович Адамович (*Адамович Вјачеслав Владимирович*) на тему „Заробљене у ћорсокаку: о женама које су одабрале терор као облик побољшавања државно-правног система Руске империје крајем XIX – почетком XX века”. Како су крајем XIX века бујале тензије у друштвеним односима, ширили су се тајни револуционарни кругови око „Народне воље” и сличних организација, а против царске власти, покушавајући да утичу на државне структуре и одлуке о развоју Русије, не либећи се да прибегну и терору. Активни чланови организације биле су и жене (од 1902–10. чак 25/78 чланова), које су учествовале у припремању и извршењу терористичких напада.

Од Вере Засулич (*Вера Засулич*), прве „жене с револвером”, која је упуцала санктпетербуршког мајора и озбиљно га ранила, преко Вере Фигнер (*Вера Фи́нер*) која је више пута покушавала атентат на Александра II (за коју је сам цар, приликом добијања вести о њеном хапшењу, рекао „Коначно је ухапшена та страшна жена.”), до Софије Перовске (*Софья Перовская*) која је са 27 година учествовала у организацији реџицида и скончала као прва жена у Русији јавно погубљена због политичког злочина, аутор покушава да уђе у алгоритам и схвати њихове мотиве, пакујући све у вео друштвених односа на концу века. „Које су уобичајене карактеристике жена које су чиниле злочине против државе? Висок друштвени статус и ниво образовања”. Мотив је било остварење друштвене правде и једнакости, кроз жртву личних интереса и среће (саможртву), сматрале су то чином самоубиства; више мотива налазиле су у Библији, него у партијском програму. Упркос паду царства, и несумњивој друштвеној промени, аутор закључује да су револуције ипак довеле до неморалних импулса и заглавиле се у моралном ћорсокаку: „Немогуће је остварити општу срећу кроз насиље”.

V сесија: Жене у средњем веку (српска сесија)

5.1. Положај жене у породичноправним одредбама Законоправила Светог Саве

Положајем жене у породично правним одредбама Законоправила Светога Саве, прецизније, његовим световним делом, 55. главом – Законом градским, бави се Марко Ромић са Правног факултета Уни-

верзитета у Бањој Луци. Аутентичан у односу на свој византијски узор – Прохирон, намењен попуњавању правних празнина у домаћем приватном праву, Закон градски, уз доста казуистике, верно приказује и разрешава животне ситуације српског средњовековног човека. У српској средини, као домаћа верзија Прохирона, деловао је много блаже од обичајних норми и, како додаје Ромић, тежио да заштити поједине категорије друштва (сиромашне, самохране мајке, удовице...); тако, *tempus lugendi* (удовичка жалост) не спречава удовицу да склапа заручење. Зарука (обручење) је, под утицајем цркве, била обавезна за склапање брака и могућа за девојку која је навршила 7 година; „они који се сједињавају, усаглашавају се (...) потребно је и да се девојка сагласи”, па девојка може да се успротиви зарукама ако њен будући заручник води морално недостојан и сраман живот. Посебан правни режим постојао је за наложнице, јеретике/незнабошце и категорије људи као што су „ђавоимани људи” – људи „запоседнути ђаволом”; деци ђавоиманих, рецимо, није била потребна сагласност родитеља за заручење, тј. склапање брака.

Иако су у праву Византије људи независно од сталежа третирани као слободни, у српској средњовековној држави је постојао раскорак између нормативног и стварног. Ромић наглашава да, независно од тога, Законоправило, које захтева систематско проучавање, треба да служи као рушилац предрасуда о животу жене у српском средњем веку.

5.2. Правни положај жене у Душановом законнику, са посебним освртом на властелинке

Ђорђе Степић, са Правног факултета Универзитета у Београду, анализира правни положај жене у Душановом законнику, са посебним освртом на властелинке, покушавајући да обори честу „паушалну оцену” да је положај жене у Законнику лош. Аутор наводи: жена је имала потпуну пословну способност (делимичну је стицала с 12 година!), могла је да се појави на суду у било ком својству, осим у улози заступника свога мужа или судије; имала је својство законског наследника супруга (није важило обратно!), чиме закон уважава њену слабију економску моћ, јачају се њена удовичка права... Не би ли доказао да регуле нису биле мртво слово на папиру, Степић прилаже Попис имања Богородице Хтетовске и Призренску тапију у којима жене иступају на чело породичне задруге, иступају у име своје деце („Добросава с породицом”), власнице су непокретности, располажу имовином, уз коментар да је при проучавању средњег века највећи проблем мањак сачуваних појединачних правних извора. У посеб-

ном одељку аутор износи сопствену аргументацију поводом идеје жене-члана пороте, те властелинкиног располагања мужевљевим отроцима у Душановом законнику.

Властелинке су, додаје, оснивале сопствене баштинске цркве и уређивале њихово деловање, а кривично дело учињено према властелинки задобијало је квалификован облик. Нарочит куриозитет рада представља статус госпође царице – положај који, како су јој дата извесна јавна овлашћења, левитира између владара и властелинке. Истиче, за крај, да је женин положај почео да се квари с падом српске државе, потпомогнут суровим шеријатом, деградирајући тако на „традиционалне улоге сретане у доба обичајног права”.

5.3. Историјско-правни аспект заштите жена као жртава трговине људима: Србија под Османском влашћу

Под Османском империјом, у Србији, „на раскршћу путева”, развило се плодно тле за експлоатацију, те транзит поробљеног становништва, са женом као најчешћом и примарном жртвом. Историјско-правних аспеката заштите жена као жртава трговине људима у Србији под Османском влашћу, дотакла се Тамара Загорац, студенткиња Правног факултета Универзитета у Београду. Ауторка наводи: одузимане од породице, принудно одвођене на тржнице обнажене, симболично су продаване у ропство, а исту последицу имало је и рођење од мајке робиње. Маха је узело и одузимање мушке деце од родитеља (годишње и до 3000), између 8 и 12 година, будућих јањичара, њихово присилно обрезивање и преображавање у ислам.

Као залога интересима државе, а ради одлагања кризе, хиљаде младих жена и девојчица жртвовано је у принудним браковима с турским дипломатама. Прерано ступање у брачне обавезе често их је одводило у деформитете, лишавало репродукције, те су живеле несрећно: „жена је била моћна да спаси државу, али не и себе саму”. Неколико слајдова Загорац посвећује принудним браковима српских принцеза, тужним и донекле светлим примерима књегине Оливере, Маре Бранковић, Милутинове Симониде... „Ми смо грешан народ и желимо покајанија, али је турски зулум превазишао наше грехе” (исечак из сведочанства); како је број одведених жена и деце у Цариград до 1454. године ескалирао на око 50.000, спомиње се у изворима и оснивање Фонда за откуп робова од Турака од стране српских трговаца и имућнијих људи. Финално, ауторка реторички преиспитује могу ли обичаји бити изнад права, с обзиром на то да се и данас у траговима наилази на принудни брак као излаз из тешког социоекономског статуса.

5.4. Брачни прописи у шеријатском праву

Ратомир Спасојевић са Правног факултета Универзитета у Београду упушта се у шеријатско право и његове брачне прописе. *Shari'a* је – као непроменљиво исламско право, бојја воља сама – нешто што треба богобојажљиво следити не би ли се изашло из цахирије, Незнања („остварио Ислам”), и заслужио живот после смрти. Уопштено говорећи, положај жена у номадско-сточарским друштвима је, аутор тврди, изузетно неповољан. Тзв. „женско питање”, решено је очигледно асиметрично, тако да, поред беспоговорне послушности у односу на мушкарца, постоји и право на коришћење жениног тела; забрањена је полиандрија, а мушким верницима је полигамија дозвољена са до чак 4 жене. Венчани дар породици (*mehr*) једина је гаранција да ће брак бити склопљен, али и, уз одређену „правну акробатику”, осигурање да у случају развода жена неће остати сама на милост и немилост друштву. Занимљив је и институт привременог брака уз накнаду (*mu'ah*) који је имао форму уговора на одређено време; деца из овог брака су била законита, као и она рођена до две године након развода (тзв. ненормална трудноћа). Изговарање формуле (*шалак*) један је од начина раскида брака.

Кривичноправно гледано, још јасније се оцртава инфериорност жене: за њен веродостојан исказ потребно је чак 4 сведока, а за лажно оптуживање би била кажњена бичевањем, те се њен исказ никад више не би узимао као валидан. Криминализује се проституција, а као начин утврђивања кривице за сексуални преступ користи се – трудноћа. Претходну брачну везу раскида отмица жене поражених противника приликом похода – тај мотив аутор пореди с епском песмом „Бановић Страхиња”.

5.5. Правни статус жена у средњовјековној Енглеској

У оквиру истраживања за свој мастер рад, Милица Ристић са Правног факултета Универзитета у Београду говори о Правном статусу жена у средњовековној Енглеској. „Муж и жена су једно – а то једно је муж!” или, од раних почетака па до позних дана принципа прикривања – правне фикције по којој жена закључењем брака губи пословну способност и поступа испод мужевљевих „крила заштите”, а њена личност и имовина се утапају у његову власт. Мужевљев „вазал”, добра жена, удајом више није власник ни својих наруквица и огрлица (*chattel property*), она не може да се школује, не може да ради (ако ради, сва средства полаже мужу), постоји право кажњавања над њом иако не може да буде одговорна за своје поступке, а у слу-

чају њене превремене смрти, ако има деце, према праву љубазности (*tenant by the courtesy*) муж мираз доживотно ужива. Зато је, Ристић тврди, постојала изрека да жене удовице (*dower*) „немају за чим да жале јер су (поново) слободне”; имају право на удовички ужитак – непокретну имовину коју је муж морао да именује на вратима цркве (*ad iustum ecclesiae*).

Систем правичности, *equity law*, утицао је подоста на обесправљен положај жена, исправљајући *common law* систем тамо где је био сувише крут и ригидан, највише у имовинским односима. Тако је и са, ауторка одушевљено наводи, аутохтоним институтом норманских племена – институтом траста. Њега је, за засебну имовину од пре брака – када има пословну способност, могла да заснује и жена сама! Састоји се у правно крунисаном блиском односу „поверења” (*trust*) између трастија (оног који управља имовином у туђу корист, најчешће супруга) и бенефицијара (жене). А тек систем правичности бенефицијару (жени) даје тужбе којима може да гони трастија (ако не управља имовином у његовом интересу)! Економска самосталност је битна јер се прелива на све друге самосталности, закључује Ристић.

ТРЕЋЕ ПЛЕНАРНО ПРЕДАВАЊЕ

проф. др Марион Ревекамп (*Marion Röwekamp*), Хумболтов професор на Мексичком колеџу

„Law Codes and Communities of Female Protests in European History, 1794–1970s”

„Законици и заједнице женског протеста у европској историји, од 1794. до 1970-их”

Кроз правну историју феминизма, на национално освешћеној, исецканој мапи Европе, а у временском опсегу од 1794. до 1970-их, води нас проф. др Марион Ревекамп. У срцу лекције, Ревекамп аналитички прелази кроз небројено много кодификација (Наполеонов кодекс, грађанске законике Пруске, Италије, Немачке, Пољске, Румуније, Скандинавских земаља, комунистичке Русије и Југославије...), осветљава реплике феминистичких покрета на свако дискриминаторно правно решење и, попут жене Макса Вебера (*Max Weber*), исписује почетке женске правне историје.

Уз тешкоће транзиције из аграрног у индустријско друштво, појачаног осећаја друштвене несигурности, нови законици грчевито покушавају да кроз породицу као *nucleus* друштва одрже нацио-

нално јединство, оснажујући патријархат: „Као што је краљ глава државе, тако је и мушкарац глава куће!” Законници махом поручују да је женина природа „приватна”, да због недостатка интелектуалног суда жена не може да има контролу над собом, децом, зарађеним новцем или наслеђеном имовином, те да се мора покоравати ауторитету мушкарца (*cura sexis*). Затим, конзервативни црквени кругови у Италији и Шпанији, желећи да задрже добре дипломатске односе са Ватиканом, отежавају или изостављају сам поступак развода. Феминисткиње поручују: „уговор о браку једини је институт који поробљава људско биће”, зато коалиција француских феминисткиња, на стогодишњицу Наполеоновог законика, покушава да сагори „оригинал законика који жене третира као малолетнике, осуђенике и лудакe”. Кровни аргумент пионирских феминисткиња бива: аутономију жене у породици ставити на чекање у корист права гласа којим ће се откључати брава парламента и направити бедем једнакости за жене у свим гранама права!

Револуционарно семе се разастире преко граница, женски покрети улазе у алијансе с радничким покретима и социјалистима (рецимо, бољшевицима, који такође користе право као алатку друштвене промене), и, увиђајући колико учинковита међународна платформа може да буде, уједињују се у сестринске федерације. У мрежи друштвених структура оне проналазе обрасце и универзална правна решења против дискриминације жене. Тако је Међународна федерација женских правница и судија, основана 1928. године, била прво прибежиште правница за проширење аргументације о правној опресији и женском искуству неправде (*gender experience*), али и обука да се то знање користи као притисак на владајуће фигуре. Будући да покрет савремени правници нису схватили озбиљно, ових друштава, Ревекамп наглашава, нема у ранијим књигама међународног права – аутори су мушкарци.

Послератни уставни већински објављују једнакост жена и мушкараца и додељују им право гласа; правнице негде чак учествују у обликовању правила која ће уставне одредбе прилагодити грађанском праву (Румунија, Пољска). Отвореним правним питањима Ревекамп посвећује велику пажњу: правни идентитет жене, имовинска права над миразом, статус неудате жене и ванбрачне деце, подела рада у домаћинству (па и плаћен рад у породици), једнака плата за једнак рад, обавезност грађанског брака, па и националност удате жене, и сл. Иако је у пракси породични живот био отпоран на правне промене, промена менталитета је, борбом младих жена, постепено продирала у њега.

Закључно, Ревекамп ведро поручује да жене никада нису биле стварна мањина и да, како женине другачије природне способности

само допуњују мушке – држава може да функционише нормално једино ако оба пола раде заједно зарад општег добра.

VI сесија: Положај жене у грађанском праву –
привредни положај жена
(енглеска сесија)

6.1. Working Women and Businesswomen
in French Law Codes in the XIX Century

На примеру имагинарне Францускиње Мари Роз (*Mari Rose*), Дијана Мачутадзе (*Diana Machutadze*) са факултета Париз II Пантеон-Асас, исцртава положај запослене и пословне жене у француским законикима у XIX веку. За разлику од *Code Civil*-а, упуслени на нацрту Трговачког законика су били трговци (не правници!), па је ТЗ био либералнији – ниједна одредба није спречавала жену да се бави „бизнисом” (чак је специјално за жену скован термин „јавни трговац”). Такође, након револуције је стицање грађанског пунолетства (само) женама спуштено са 25 година на 21; а, иако је ситуација да је жена била грађански пунолетна, а неудата, била реткост – баш, и једино тада могла је да се бави трговином а да не подлеже било чијем ауторитету.

Ауторка објашњава: након склапања брака правна способност жене се сужава. Она није јавни трговац ако ради као мужевљев сарадник, већ искључиво ако сама обавља посао. Ако је у режиму заједничке брачне имовине, захтева се његова (чак и прећутна!) сагласност – будући да се продаја обавља јавно и муж ње мора бити свестан – ако дозволу не да, женини уговори га не обавезују. У режиму раздвојене имовине (где женина активност не може имати директне последице по имовину мужа), или у случају смрти супруга – за обављање делатности дозволу даје судија, али је може и опозвати. Све „Мари Роз” су се најчешће одлучивале да постану јавни трговци као удовице или распуштенице, како би имале извор прихода. Мачутадзе шаљиво додаје да је XIX век – век познатих удовица-трговаца из вишег сталежа, познатих и данас (као што је, рецимо, *Veuve Clicquo*, компанија шампањца).

6.2. Russian Law Codes from XIX–XX Century and Women:
From Gaps and Inequalities to Legal Recognition
and Legal Equality

Алексеј Капустин (*Алексей Капустин*), са Правног факултета Универзитета при ИРА EurAsEC, анализира однос руских законика од XIX до XX века и жена: од разлика и неједнакости до правног призна-

вања и правне једнакости. Проблем женине правне и фактичке неједнакости историјски потиче из обичајног права. На руске законе који су правно препознали и извајали положај жена, тврди Капустин, највише су утицали Наполеонов законик (и уопште француско законодавство), Аустријски и Немачки грађански законик, Саксонски грађански законик... Прва женска организација „Женско патриотско друштво”, сеже чак у 1812, а крупни законодавни и судијски захвати са краја истог века, нагласили су потребу заштите жена на раду, забране ноћног рада и увођење специјалних погодности за труднице. Нови сверуски универзитетски статут женама није дао право да упишу факултете, али је отворено је неколико „високих” курсева за жене при универзитетима; пропис о женским школама налагао је да се у провинцијама, „где год се могу наћи финансијске прилике”, исте и отворе.

Почетком века у Думи се говорило о једнакости мушкарца и жене, што је, аутор додаје, утицало на то да 1914. оживе поједина имовинска и лична права жене – право одбити мужевљев захтев за заједнички живот „ако се чини неподношљивим”, право добити засебну боравишну дозволу (без сагласности мужа), право бити обавезан рачунима... Законици СССР из 1960-их коначно премошћују правни јаз и озакоњују једнакост жена и мушкараца – мада не решавају проблем ниских плата, малих каријерних прилика и неједнакости у домаћинству.

6.3. The Effect of Gender Equality on Economic Development in China

Ефекат једнакости полова на привредни развој у Кини појашњава Каролина Фабара (*Carolina Fabara*), са Шангајског универзитета за финансије и економију. Да би се пронашао разлог за дискриминасање жене у Кини хиљадама година, битно је, ауторка налаже, продрети у конфучијанску филозофију – морални кодекс који је био основна водиља традиционалног кинеског права. Конфучије вреднује мушку супериорност, док за жене важи правило троструке послушности – оцу у детињству, мужу у току брака, сину у старости; „врлина је ако жена нема вештина”, њена најсветија улога је рађање детета. Како би доказала своју хипотезу да закон обликује друштво, и обратно, прецизније, како економски развој унапређује родну равноправност, Фабара спомиње велики улазак жене у економски живот и предузетништво кроз реформу закона који дискриминишу жене.

Наиме, оснивањем Народне републике Кине и успостављањем социјалистичког система 1949. године, родна равноправност постаје

начело државне политике, уставна гаранција. Кроз широк временски распон, на снагу ступају Закон о заштити женских права, Закон о промоцији запослења (*Employment Promotion Law*), па и попусти за професионалне обуке, поједностављен процес у банкама за кредите мале вредности, преференцијални порески статус жена, и сл, што доводи до огромног пораста броја предузетница, и предузећа у власништву жена. Иако сада жене могу да граде каријере традиционално резервисане за мушкарце, како је културно наслеђе још увек јако, жене су мање осетљиве на дискриминаторно понашање, па је њихов положај у корпоративном свету још увек пољуљан.

6.4. Women and Contracts in Pakistan: A Comparative Analysis of Women's Contractual Rights on the Basis of Anglo-Saxon and Muslim Legal Tradition

Амна Хасан (*Amna Hassan*), са Правног факултета Универзитета у Печују излаже резултате упоредне анализе женских уговорних права на основи англосаксонске и муслиманске правне традиције, добијене у оквиру истраживања за дисертацију. Иако је Исламска република Пакистан стекла независност 1947. године, „енглески закони” су остали на снази, али у синхронизацији с исламским учењима; класичан шеријат замењен је тзв. компромисним правом. Насупрот женама у Великој Британији, које уживају висок степен уговорне слободе и једнакости – могу да склапају уговор с било ким, траже правни лек у случају раскида уговора на суду, у Пакистану је класичан шеријат задржан управо у породичном и статусном праву, па жене приликом раскидања брака као уговорног односа не уживају исти степен аутономије. Мушкарац може три пута да изговори „разводим се од тебе”, а жена мора да захтева развод брака *khula* на суду и да се одрекне мужевљевог брачног поклона *haq-mehr*; мушкарац може да има до четири жене, док је жени преудаја могућа тек након смрти мужа, наглашава Хасан.

Утицај историјске позадине и племенских односа у Пакистану учинио је препознавање жене као достојанственог живог бића веома касним. Захваљујући реформаторима Ислама као што су, ауторка набраја, Фатима Џина (*Fatima Jinnah*) и Саид Ахмад Кан (*Syed Ahmad Khan*), који су заговарали женино право на образовање и забрану полигамије, женама је дато право гласа 1960. године, и успеле су да завреде поштовање и високе позиције у Влади Пакистана. Пакистански покрет за независност из 1940. године, ауторка додаје, махом су подржале управо жене.

VII сесија: Улога жена у јавном праву у Новом веку (енглеска сесија)

7.1. Criminal Law Status of Women in Serbian and Yugoslav Legislation in 1860–1920

Први учесник сесије, Никола Пауновић са Правног факултета Универзитета у Београду, био је спречен да излаже свој рад на тему кривичноправног статуса жена у српском, односно југословенском законодавству у периоду од 1860. до 1929.

7.2. Women's Suffrage in the Austrian Monarchy from 1848 to 1918

Са Правног факултета Универзитета у Бечу, своје темељито истраживање на тему женског права гласа у Аустријској монархији од 1848. до 1918. излаже Марија Тереза Мундшпергер (*Marie Therese Mundsperger*). Иако су званично задобиле право гласа тек проглашењем републике 1918, жене су, ауторка наглашава, у извесној мери већ укључиване у гласање још од пропале буржоаске револуције 1848, јер њихова сразмера у електорату није била занемарљива. Пол као критеријум ишао је за богатством и образовањем – отуда су поједине жене које плаћају порез имале право политичке партиципације, док извесни мушкарци нису. Лавину негодовања изазвао је случај пред Високим административним судом у коме је утврђено да учитељице и жене дипломци не могу да потпадну под „гласаче интелектуалце” (учитеље, свештенике, судије, докторанде универзитета...) јер „облик именице учитељ у немачком не означава аутоматски и женски род“. Жене у неким провинцијама морају бити представљене приликом гласања; бројне афере с пуномоћјем где мушкарац није преносио жељу жене-властодавца нису потпадале под правну контролу.

Ауторка тврди да преокрет долази након финансијске кризе и извесности државног банкрота, где се тзв. курија (*curia*) изборни систем кроз четири класе гласача окреће стварању провинцијалних дијета. Како Закон о парламентарним изборима, родно прецизиран, служи као модел за провинцијске изборне законе, жене, осим као велепоседнице, бивају одсечене из гласања, а мушкарци старији од 24 године добијају опште и једнако право гласа. Демократизација права гласа вршила се на рачун жена – губитници изборне реформе биле су само оне, додаје Мундшпергер.

7.3. Women of the Legion – Unrecognised Members of the First Czechoslovak Army

Са Правног факултета Масариковог универзитета надовезују се истраживања Јакуба Новака (*Jakub Novák*) и Војтеха Врбе (*Vojtěh Vrba*), од којих први излаже Новак, говорећи о непризнатим чланицама прве чехословачке армије – женама легије. Чешка и словачка нација, лојалне до почетка Првог светског рата, услед потискивања националних права, Новак објашњава, постају вољне да се боре за самосталност од Хабзбурга. Њихов покрет отпора оснива војску у егзилу и формира своју легију – наоружану јединицу, скројену искључиво од волонтера (што због борбеног морала, што због пропаганде), која бива послата на оба фронта – француска поља, српске равнице, замрзнуте сибирске шуме... и због ратног успеха задобија признање Антанте! „Треба ли нова држава да своје борце за независност дарује привилегијама? Ко може тврдити статус легионара?“. Власт одговара, по жене контроверзним, владиним уредбама 462/1919. и 1151/1920, којима ветеранке потпуно запоставља јер, као помоћне снаге, милосрдне сестре, не испуњавају услов „безусловно и без оклевања служити рукујући оружјем“.

Аутор се у раду бави двама усамљеним случајевима жена које су признате као легионарке, и залази у архивске, граничне случајеве (курира, шпијуна, извиђача), које захваљујући формализму власти никада нису добиле статус које су заслужиле. *Анешка Кашиарова* (*Anežka Kašparová*), *Божена Сеидлова* (*Božena Seidlová*), *Вера Гати* (*Vera Gati*), од курира који прелази линију фронта три пута да пренесе поруку чешкој заједници у Молдавији, до медицинске сестре студенткиње историје, регрутоване као војника – имена су вредна помена.

7.4. Legal Position of Women in the Czechoslovak Army Corps During and After the Second World War

Сагу о женама у чехословачкој војсци наставља Војтех Врба (*Vojtěh Vrba*) са Правног факултета Западночешког универзитета, говорећи о правном положају жена у чехословачкој војсци током и после Другог светског рата. Из војне документације и забележених сведочења жена-војника, он нас води на пут од војног акта из 1920. који се ослања на општу и једнаку војну дужност – имплицитно примењиву и на жене добровољце, преко новеле тог акта, актом владе из 1927, који прецизира војну службу као „службу која се односи само на мушкарце“, до Акта о одбрани државе, који чланом 66. гарантује

да помоћне снаге у стању опасности, нису родно ограничене. Ако су присутне на бојишту, сматрају се оружаним снагама, а у њима жене најчешће служе нетипичним радњама за војнике (нпр. метеоролози). На Западном фронту, где су жене биле у помоћним ваздушним снагама, додаје, питање укључивања жена није било питање једнакости, већ потребе да се има што више расположивих „руку”, док су у Црвеној армији чехословачки женски корпуси били третирани као регуларни војници (стрелци и сл.).

Како су жене војници након рата покушавале да добију повластице попут пензије јер су уз успехе (Марија Ластовецка је једном умало срушила немачки ВF09), оставиле своје здравље на бојишту, њихов проблем је регулисан васколиким актима: декретом председника 5/1944. којим „за време своје службе, жене потпадају под војни ауторитет, дисциплинске и кривичне одредбе сличне лицима из помоћних снага”, актом 19/1947. којим се уједначавају по праву приступа и плаћања за служење војсци, до 1949. када се, као „круна на глави”, женама придодаје и војна дужност у стању војне узбуне, чиме једнакост с мушкарцима бива и формално и материјално комплетирана.

7.5. Women and the Civil Service in 1938–1945

Учесница са Правног факултета Масариковог Универзитета, Луције Мразкова (*Lucie Mrázková*), такође је била спречена да излаже свој рад на тему „Жена у државној служби 1938–1945”

VIII сесија: Положај жене у грађанском праву XIX и XX века (српска сесија)

8.1. Жена у браку на примерима Француског и Аустријског грађанског законика

Студент Правног факултет Универзитета у Новом Саду, Урош Николић, одлучује се да упореди институте два велика законика на тему „Жене у браку на примерима Француског и Аустријског грађанског законика”, те и докаже хипотезу да је ФГЗ, због карактера законодавца (традиционално васпитаваног Наполеона!) конзервативнији од АГЗ-а. Прво, односи супружника у вршењу родитељских права: док у *Code Civil*, наводима аутора, отац васпитава децу, у АГЗ-у су родитељи равноправни у дужностима према деци; између осталог, мушка деца занат уче од оца, а женска од мајке.

Како је АГЗ имао идеју смањења броја развода, аутор као занимљиве наводи институт „привидног развода” (супружници се растану на извесни период да виде желе ли потпун развод) и институт „поновног сједињења” за разведене бракове – док је у ФГЗ-у (касније) забрањен споразумни раскид јер би био удар на темељ институције брака; жена има право на развод искључиво ако мушкарац доведе љубавницу у своју кућу. Уколико превари супруга, жена издржава казну затвора од 3 месеца до 2 године, а мушкарац се кажњава новчано. Законско одређивање брачног рођења диктира да жена мора да сачека минимално 6 (АГЗ), или 10 месеци (ФГЗ) не би ли се преудала. С друге стране, жене су уживале и извесне привилегије: према АГЗ-у жена поред презимена добија и сталеж мушкараца, а према ФГЗ-у жена страног порекла која се уда за француског грађанина добија његово држављанство.

8.2. Поређење правног положаја жена у Српском грађанском закону из 1844. и Италијанском грађанском закону из 1865.

Андреј Цонфалониери, са Правног факултета Универзитета у Београду, одлучује се за поређење правног положаја жена у Српском грађанском закону из 1844. и Италијанском грађанском закону из 1865. управо јер је, како тврди, раритет у литератури. Законици су различити од својих узора (АГЗ≠СГЗ, ФГЗ≠ИГЗ), али је сличност између њих таква да је *ratio legis* великог броја норми брачног и наследног права апсолутно исти. Једине крупне разлике су следеће: доказана прељуба је у СГЗ-у, због држања до „супружанске верности”, бракоразводни разлог, а сепарација због мужевљеве прељубе у ИГЗ-у изузетна (само ако конкубину доводи у кућу) јер се „брак раставља само смрћу”; друге крупне разлике се могу наћи у законском наслеђивању. Жене у ИГЗ-у могу интестатски да наслеђују (нису на „листи забрањених”), док СГЗ изневерава очекивања: женској деци припадају само право уживања имовине, снабдевања и тзв. право на „пристојно удомљење”; могу да наследе тек уколико нема мушке деце! У Аустријском грађанском закону и није било могућности да женска деца наслеђују, па СГЗ, према мишљењу аутора, и није његова проста копија: Хаџић је био инвентивнији (ту наводи рад проф. др Симе Аврамовића о Хаџићу).

Аутор закључује да законици, иако у данашњем смислу назадни, беспоговорно одговарају духу свог времена и завршава цитирајући проф. др В. Станимировића „Велика Француска револуција је мимошла жене”.

8.3. Правни положај жена у Књажевини и Краљевини Црној Гори

Како је, такође, уочио „слабо интересовање за бављење овом темом у литератури”, Владимир Џомић са Правног факултета Универзитета у Београду анатомију правног положаја жена у Књажевини и Краљевини Црној Гори сецка до најситнијих детаља, а све кроз призму специфичног црногорског облика теократије и његовог историјског гибања у династији Петровић-Његош. Од „Стеге” св. Петра Цетињског и санкција моралне природе, преко „Законика општер црногорског и брдског” и инкриминисања отмице српских и арбанашких девојака, одомаћене у хајдучком начину живота (која се, под утицајем канонског права, под одређеним околностима завршавала браком, „светом тајном”), до еволуције права у Даниловом законнику (где жена, према члану 52. може да наследи свог преминулог мужа, да се поново уда и добије отпремнину за брак). Модернизација ту иде корак даље и крши обичаје зарад тријумфа апсолутне слободе у девојчином одабиру супруга: „ако девојка добре воље, без знања родитеља пође за момком, томе се онда не може ништа јер их је сама љубав везала”, а процват доживљава у „Општем имовинском законнику за Црну Гору”, Валтазара Богишића где се женама, чланом 13, гарантује раније ускраћивано *имаоништво*, право својине без обзира на „тјелесне и душевне разлике међу људима”. Додаје и занимљивост да је Уставом за Књажевину, а касније Краљевину Црну Гору из 1905. чланом 193. уведено обавезно и бесплатно основно образовање за све, дакле – и за жене.

8.4. Положај жене у предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију

Претпоследњи учесник конференције, Симо Илић, са Правног факултета Универзитета у Београду, говори о положају жене у предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију из 1934. Намера стручне јавности да се реформише положај жене, „неодговарајући за прилике тог времена”, наишла је на одобравање чак и најконзервативнијих правника комисије. Аутор разјашњава да је Предоснова била напреднија од својих модела, новелираног АГЗ-а и делова две чешке предоснове: мужевљево право управљања, иако наизглед супериорна правна моћ, подразумевало је да тек ако се супружници не сложе око битних питања, предност одлучивања оде њему; *муџијанска њређијосћавка* према којој све ствари које жена поседује припадају мужу је избачена, а у случају сумње коме ствар припада

– ствар се сматрала власништвом оба брачна друга, и др. Надживели брачни друг добија наследно право, иако се предлагало да остане само право уживања.

Намера да се женска деца изједначе с мушком поводом наслеђивања окрњена је у тзв. сељачком праву, не би ли се спречило уситњавање сеоског поседа. Зато се јавља идеја да мушка деца добију право откупа женских наследних делова (знатно обезвређених), што Илић приказује табеларно. Занимљиве су фотографије формулара за „пуштање жене”, једностране форме развода из тадашње судске праксе шеријатског права, које аутор показује и ту додаје да је шеријат био крупна кочница реформе. Упркос патријархалном тону извесних норми и томе што никада није ступила на снагу, аутор закључује да су по Предоснови могла да функционишу и патријархална друштва каква је била предратна Југославија – али и друштва у којима је положај жене доста добар.

8.5. Брачно и породично право у Немачкој за време националсоцијализма

Кроз брачно и породично право у Немачкој за време националсоцијализма, прецизније, кроз место жене у тоталитарном режиму Трећег рајха, спроводи нас Василије Митровски са Правног факултета Универзитета у Београду. Велики губитак мушке популације у Првом светском рату расцветава накратко пулољак женских права (време Вајмарске републике), који сенка Хитлеровог покрета убрзо замрачује. Уз неограничена овлашћења, Хитлер спроводи националсоцијалистичку *Volksgemeinschaft* политику, кроз коју брак постаје јавноправни сервис повећања наталитета, а жена, искључиво чистокрвна Немица, „по природном позиву” вишеструка мајка, одгајатељица „способних националних другова” (у супротном омаловажавана, принудно стерилисана). Провлачењем кроз Савез немачких девојака и удружење „Вера и лепота”, спремана је за улогу идеолошки подобне супруге, а „у сврху стварања расно идентичне, наследно здраве деце и њиховог одгоја”, испрва је морала имати и доказ о беспрекорном здрављу.

Митровски у наставку описује опадање критеријума за настанак брака услед утицаја рата и рађање неколико уникатних правних института: убрзани брак/брак на даљину, *Ferntrauung* (уз писану изјаву војника која доказује *affectio maritalis* могла га је склопити сама невеста), затим постхумни брак (због отворених злоупотреба су му се често противили родитељи палих војника јер су били искључени из

наследства у корист ратне удовице), али и постхумни развод, а све у циљу економског збрињавања невесте и озакоњења деце рођене у одсуству оца. Аутор у раду обећава и посебан преглед правног статуса Јеврејке у Трећем рајху.

Прва тема Јусторије се показала као изузетно атрактивна и плодоносна. Уз мноштво богатих и разгранатих дискусија након сесија, конференција оживљава различите делове спектра правне, али и универзалне феминистичке борбе, освешћујући недовољно расветљену женску прошлост која се често завија у поједностављене парадигме или стереотипе. Вреди истаћи и да су снимци целокупне конференције објављени на Јутјуб каналу Правног факултета Универзитета у Београду, па остају доступни свим заинтересованима.¹ Сразмерно показаном интересовању, Јусторија полако гради свој реноме као пожељна станица у научном ангажману домаћих студената, али и студената широм света.

Рад приспео / Paper received: 3.12.2020.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 21.12.2020.

---

1 <https://www.youtube.com/watch?v=D2JGIYnldpM&list=PLItU9nuKV9npluObABG4jNETJv7YDxeWE>
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLItU9nuKV9npluObABG4jNETJv7YDxeWE>